

“compared to me.” Андан кийин төмөндөгү суроолор берилет:

- What does he or she look like?
- What color is his or her hair?
- Is he/ she they tall or short?

Суроолорго жооп беруу менен бирге кимди сүрөттөп жатканын табуу керек.

9. Сын атооч доминосу-Adjective Domino

Кагазга бир нече сын атоочтор жазылып, ар бири өзүнчө кесилет. Бул оюнду 2 топко болуп алып ойнотсо болот. Ар бир топко ар кандай сын атоочтор берилет. Андан соң бир тайпанын окуучусу бирден сын атоочту ачат да, акыркы тамгасы кайсы тамга менен бүтсө, экинчи тайпадагы окуучу ошо тамга менен баштаган сын атоочту тизет. Эгерде жок болуп калса, кезек башка тайпага берилет. Кайсы тайпа биринчи сын атоочторун тизип бүтсө, ошолор женишке ээ болушат.

Мисалы: magnificent-thoughtful- low- wonderful- long-gorgeous- successful-light- talented-determined-dangerous-sparkling-glamorous-strange-enthusiastic

10. Сын атооч аукциону-Adjective Auction

Бул көнүгүүнү аткаруу учун мугалим алдын-ала ар кайсы нерселердин сүрөттөрүн же буюмдарды (реалияларды) камдап алыш керек. Андан кийин бул буюмдар көрсөтүлгөндө, аны менен кошо эки же үч сын атоочту катары менен айтуу керек. Англис тилинде сын атоочтордун төмөндөгүдөй ирээти бар:

1. Opinion-ой-пикир: pretty, horrible, lovely.
2. Size-көлөм: huge, tiny, big, little.
3. Age-жаш: old, young, new.
4. Shape-форма: round, square, triangular.
5. Colour-өң-түс: black, red, yellow.
6. Origin-келип чыгышы: British, Chinese, French.
7. Material-эмнеден жасалган: woollen, wooden, silk.
8. Purpose-максат: writing (paper), school (shoes).

Мисалы: lovely, old, glass vase
nice, long, diamond necklace
small, brown, coffee cup

Аукциондо коюлган буюм же нерсе менен сын атоочтун ирээтин туура айткан окуучуга балл берилет.

Жогорудагы ыкмылар жана жолдордон башка дагы көптөгөн көнүгүүлөр бар, окуучулардын денгээлине жана кабыл алуусуна жараша тандоо менен англис тили сабактарында сын атоочту окутууда мугалимдер өз максаттарына жетише алышат.

Демек, ар турдуу жолдор, жаңы ыкмалар жана көнүгүүлөр окуучулардын сабакка кызыгуусун арттыруу менен эффективдүү кабыл алуусуна чоң жардам көрсөтүү менен бирге окуучунун сүйлөө кебинде сын атоочту туура жана так колдонууга үйрөтөт.

Адабияттар

1. Dixon, R. M. W. (1977). *Where have all the adjectives gone? Studies in Language*, 1, 19-80.

2. Friederice Klippel, *Keep Talking, Communicative fluency activities for language teaching*, Cambridge University Press, 1984., p. 35

3. Hudson, J. Paradis, C. and Warren, B. (2005). *Basic English Grammar*. Lund: Lund University Press., p. 8

4. Wilkins, D. (1972). *Linguistics in language teaching*. London: Edward Arnold.

5. Щерба Л.В., *Языковая система и речевая деятельность*, Л., 1974, 57 с

6. Колкер Я.М. *Практическая методика обучения иностранному языку* - М., 2000.

7. Пассов, Е. И. *Коммуникативный метод обучения иноязычному говорению*. - М.: Просвещение, 1985, 208 с

8. <https://busyteacher.org/17367-practicing-adjectives-10-fun-activities.html>

УДК: 37.013

DOI: 10.35254/bhu/2022.60.26

Кенжешев К. Д.,

К. Карасаев атындагы БМУ

ЭТНОПЕДАГОГИКА ЖАНА ЖОГОРКУ КЛАССТАРДА АДАБИЙ ЧЫГАРМАЛАРДЫ ТАЛДОО ЖУМУШТАРЫ

Кыскача мазмуну

Орто мектептердин жогорку класстарынын окуучуларына кыргыз адабияты сабагы бир нече компетенцияны калыптандырууга тийиш болгон маселелерди чечүү үчүн адабий чыгармага талдоо жумуштары макалада каралат. Анын этнопедагогика менен болгон байланышы чыгармага анализ берүү учурунда кандай болушу керектиги ачыкталат. Проблеманы кыргыз адабий чыгармалары менен байланыштырууда кандай кырдаалдар эске алынышы сабакта жасалчу жумуштардын мазмунуна байланыштырылат. Адабий чыгармаларга туура талдоо жүргүзүлсө, окуучуларга этнопедагогикалык жактан тарбия берүүнүн деңгээли көтөрүлөт. Кыргыз адабияты сабактарынын илимий-методикалык жактан иштелиши окуучуларга этнопедагогикалык мазмунда билимдин коомдук-социалдык маселеси экени айкындалат. Орто мектептер үчүн адабий билим берүү эске алынбай жатканы мисалдар менен көрсөтүлөт. Ал окуучулардын инсандык, социалдык-маданий компетенцияларынын негизинде чечмеленет.

Түйүндүү сөздөр: адабият сабагы, элдик педагогика, этнопедагогикалык билим берүү, этномаданий түшүнүктөр, жогорку класстын маданий компетенциялары, социалдык-инсандык компетенциялары, мамлекеттик стандарт, предметтик стандарт, окуу планы.

ЭТНОПЕДАГОГИКА И АНАЛИЗ ЛИТЕРАТУРНЫХ ПРОИЗВЕДЕНИЙ В СТАРШИХ КЛАССАХ

Аннотация

В данной статье рассматривается анализ литературного произведения для решения вопросов, необходимых для развития ряда компетенций в области кыргызской литературы у старших классов. Его связь с этнопедагогикой будет выявлена в ходе анализа произведения.

Какие ситуации учитываются при связи проблемы с кыргызскими литературными произведениями, зависит от содержания урока. Грамотный анализ литературных произведений повысит уровень этнопедагогической образованности учащихся. Научно-методическая разработка тематики кыргызской литературы раскрывает перед учащимися, что этнопедагогическое содержание является социальной проблемой познания. Примеры показывают, что литературное образование не учитывается в средней школе. Она интерпретируется на основе личностных, социокультурных компетенций студентов.

Ключевые слова: литература, народная педагогика, этнопедагогическое образование, этнокультурные понятия, культурологические компетенции старших классов, социально-личностные компетенции, государственный стандарт, предметный стандарт, учебная программа.

ETHNOPEDAGOGY AND ANALYSIS OF LITERARY WORKS IN SENIOR GRADES

Abstract

This article examines the analysis of a literary work to address issues necessary for the development of a range of competencies in Kyrgyz literature in senior grade students. Its connection with ethno-pedagogy will be revealed during the analysis of the art work.

What situations are taken into account when connecting the problem to Kyrgyz literary works depends on the content of the lesson. Competent analysis of literary works will increase the level of ethno-pedagogical education of students. Scientific and methodological development of the topics of Kyrgyz literature reveals to the students that ethno-pedagogical content is a social problem of cognition. Examples show that literary education is not taken into account in secondary school. It is interpreted on the basis of students' personal, socio-cultural competencies.

Key words: literature, folk pedagogy, ethno-pedagogical education, ethno-cultural concepts, senior grade cultural competencies, socio-personal competencies, state standard, subject standard, curriculum.

Мектепте адабий чыгармаларды талдоо бардык учурда элдин жашоосу менен байланышта жүрүп, ал тикелей этнопедагогиканын мазмунунда ачылат. Анткени балдар мектепте окуган адабий чыгармалар кыргыздын турмушун чагылдыруу менен окурманга белгилүү бир идеяны жеткирүүнү кааласа, анын артында окуп түшүнүүчү терең проблемалуу мазмун жашай турганын азыр баары эле билет. Экинчи жагы, билим берүү максатын көздөгөн окуу программасы акын же жазуучунун тажрыйбасында жаңылык катары көрүнгөн бардык чыгармаларды камтый бербейт, ал келечек муун сөзсүз билүүгө тийиш болгон, ошол эле мезгилде тарбия берүүчүлүк мааниси зор адабий чыгармаларга басым жасайт. Алар алган тематикасы боюнча ар түрдүү келип, ар кыл формада ойду чагылдыруу жөндөмдүүлүгүнө таянган автордун тигил же бул жанрдагы адабий-эстетикалык табылгаларын окуучуларга сунуштоо менен балалык кыялдардан ойлонун чыгармачылыкта өнүгүүсүн, образдуулук аркылуу адам жашоосун таануу иштерин жүргүзүү жөндөмдүүлүгүн ойготууга жардам берет. Ал эми адабий чыгармалардагы сөздүн кудуретин сабакта биргелешип үйрөнүү окуучулардын жеке таасирленүүдөн жаралган пикирин билдирүү менен чектелбестен, көп түрдүү көз караштар-

дан ассоциацияланган даяр ойду ортого коюп, жаран катары керектөөчү пикирдин өзөгүн түзүп коёт. Мындай шартта этнопедагогиканын дагы бир өзгөчө ролу бар, ал адабий чыгарманы жеткиликтүү таанып-билүү аркылуу жазуу түрүндөгү кептик каражаттарды үйрөнө алат. Ырас, ал окуучуларда өзүнөн-өзү пайда боло калуучу көндүм эмес, аны мугалим акын же жазуучунун сүйлөм түзүүдөгү стилдик өзгөчөлүктөрүнө дайыма басым жасап, сүйлөмдөн тартып текст түзүүгө чейинки автордун чеберчилигин мисалдар менен көрсөтүп турушу, анда берилген ойду таап чыгууга ар бир окуучуну кызыктырышы сүрөткердин кептик каражаттарды кантип колдонгонун туура маанилүү болбостон, таанып-үйрөнгөн билимин пайдаланууга да мүмкүндүк жаратат. Этнопедагогиканын ролу сабакта үйрөнгөн иш-билгисин (компетенциясын) мектептен тышкары чөйрөдө түрдүү коммуникативдүү байланыштарда өз позициясын туура түшүндүрө билүүгө, инсандык милдетин так аткарууга, пикирин ишке ашыруу үчүн элдик дидактикалык нормаларды колдонууга, жеке позициясын коргоодо калк таянган жол-жоболорго негизделүү принциптерин карманууга даяр жаранды тарбиялай алгандыгында турат. Азыркы учурда адабият сабагына ушул сапат (ал орто мектепте

бардык предметтерге мүнөздүү) жетишпегендиктен көптөгөн окуучулар интернеттеги ар кандай маалымат булактарына азгырылып, кайда баратканын билбей, жашоону таануунун негизги ресурстарынан алыс болуп баратканы байкалат. Ошондуктан орто мектептин 10- жана 11-класстын окуучуларына кыргыз адабиятын окутууда этнопедагогиканын ролу төмөнкү кырдаалдарда керек экендигин белгилей кетүүгө тийишпиз:

а) окуучулардын туура ойлоону иш-билгисин (компетенциясын) калыптандыруу – орто мектептин 10- жана 11-класстын окуучуларына кыргыз адабиятын этнопедагогикалык негизде окутуу алардын социалдык чөйрө менен байланышы туура логикалык кырдаалда болушу маанилүү экенин аныктап, адабият сабагында логикалык ойлоо ишмердүүлүгүн адабий чыгармаларды талдоо учурунда кыргыз элинин улуттук өзгөчөлүгү аркылуу таануу;

б) окуучулардын ой жүгүртүүсүндө салыштыруу иш-билгисин (компетенциясын) калыптандыруу – башка улуттардын адабий чыгармаларын окуган учурда алардын сюжет куруу, образ түзүү, жанрды классификациялоо, ж. б. белгилер боюнча жеке пикирин тактоо жана аны класска алып чыгуу менен жалпылоо сыяктуу көндүмдөрдү өздөштүрө билүү;

в) окуучулардын көркөм чыгарманын жакшы жана жаман жактарын түшүнүү үчүн эстетикалык табитин айырмалоо иш-билгисин (компетенциясын) калыптандыруу этнопедагогиканын жардамы менен адабий чыгарманы түшүнүүгө жана анын идеялык-тематикалык, көркөм-эстетикалык маанисин, сюжеттик-композициялык жанрдык-стилдик касиеттерин ажыратууга болгон инсандык кудуретин өстүрүү;

г) окуучулардын адабий чыгарма улуттук мүнөзгө ээ болоорун, бирок андай чыгармалар башка улуттарда кездешүүсү мүмкүн экендигин окуп-түшүнүү иш-билгисин (компетенциясын) калыптандыруу – бардык чыгармаларды талдоодо улуттук адабий жанрларды негизги критерий кылып алуу менен адабият мугалими башка улуттардан келген чыгармаларга баа берүү иштерин уюштурганы аркылуу андап түшүнүү жолдорун өнүктүрүү;

Болжолдуу түрдө алынган менен булар орто мектептин 10- жана 11-класстын окуучуларына кыргыз адабиятын окутууда этнопедагогиканын ролун аныктоодо маанилүү орунду ээлеп, элдик дидактиканын көркөм чыгарманы талдоо жумуштарына жайгаштырууда жана анын чыккан жыйынтыктарды турмуш менен байланыштырууда жигердүү кызмат кылат. Андан тышкары окуучулар тексти өз алдынча окуп-түшүнүүдө бир катары көндүмдөрдү аткарат. Азыркы мезгилде мугалим окуучулар менен кызматташууда андай аракеттерден ар бир окуучу ала турган жөндөмдөргө көңүл бурбагандыктан, балдар сабактагы түрдүү талкуулардан өздөрүнө калыптандыруучу бир нече иш-билгилер (компетенциялар) көз жаздымда калган учуру байкалат. Тактап айтканда, кыргыз адабияты сабагы окуучуларды түркүн-түс талаш маселелерге тартуу менен алардын сүйлөө речинин туура калыптануусуна сүйлөө этикетин билүүсүнө, кеп болуучу ойду баамдап сезүүсүнө, талдоого коюлган чыгарманын кайсы тарабынан каралышына карап, таяныч ойлорунун пайда болуусуна[1], темага керектүү сөздөрдү же болбосо, терминдерди караштырып, кебине ылайык келүүчү сөз каражаттарын даярдоосуна, пробле-

маны кайсы тарабынан кароо маанилүү жана таасирдүү болооруна жараша психологиялык жагдай сунуштоосуна таандык иш-билгилерди (компетенцияларды) калыптандырып жүрүп отурууга милдеттүү. Ал үчүн адабият мугалими окуучулардын талкууга кандай жолдор менен кантип катышып жатканына, сүйлөө маданиятына, кептик каражаттарына, далил келтирүүсүнө, факты боюнча окурмандык ой корутундусун колдонуусуна, буга чейин иштелип чыккан тажрыйбаларды пайдалануусуна, ал тургай турмуш чындыгына таянып, андан мисал келтире билүүсүнө тиешелүү түрдүү иш-билгисин (компетенциясын) кайсы жанрдагы адабий чыгарманы талдоого колдонбосун кыргыздын өзү иштеп чыккан элдик дидактикасынан карап, маанилик жактан ага туураланышын, кандай тематика, кайсы багыт болбосун адеп-ахлактык каражаттарды улуттук нарк-насилден алып, оң жана терс жактарына жеке эмоциясын билдиргенге чейин окуучуларга үйрөтмөйүн балдардагы кайдыгер сезимдер жок болбойт. Кыргыз адабияты сабагы жандуу талкуу, түрдүү талаш-тартыш менен өтсө кызыктуу болоорун адабият мугалимдеринин баары эле билет. Бирок баарыбызга таянып салттуу сабактар окуу процессинде көп колдонулуп, анда мугалимдер баягы “авторитардык көзөмөлүн” жүргүзүп тургандыктан, окуучулар талкууга активдүү катыша албай, катышса туура эмес пикир айтуудан чочулашып, б. а. “жаман баа алуудан” сактанышып, пикирлерин ачык айтуудан тартынган учурлар арбын эле кездешет.

Кыргыздын салтында “ийри отуруп, түз кеңешүү” принциби менен көптөгөн маселелерди туура чечип келишкенин окуучуларга үйрөтүү адабий чыгармаларды талдоо этнопедагогиканын этикалык маданиятын өз ичине камтыйт, алар – сөзгө конок берүү, улуулашып сүйлөө, кыздын кырк чачы улуу, ток этээр жерин айтуу, ж. б. пикирлешүүнүн бир нече иш билгисин (компетенциясын) калыптандырса, ал кийин ар бир жарандын коомчулук менен кызматташуусунда керек оратордук искусствонун билим катары орун алышын шарттайт. Азыркы билим берүү тармагынын биринде да чечендик өнөрдүн жол-жоболору кыргыз жаштарына иш-билги (компетенция) катары үйрөтүлбөйт, ал эми анын пендечилик жашоодо керек экендигин эсепке алсак, кыргыз адабияты сабагы анын айрым элементтерин орто мектептин 10- жана 11-класстын окуучуларына көндүм катары калыптандырышы маанилүү. Ал кыргыз адабиятын окутууда этнопедагогиканын ролун педагогикалык коомчулукка таанытуу менен бирге элеттик аймактардай эле шаардык улан-кыздардын кыргыз салттарынан сабак алууга[2], аны учурунда билүү эмес, окууну бүткөн соң турмушунда колдоно билүүгө, башка этностун өкүлдөрүнө кыргыз маданиятынын ордун көрсөтүүгө, социалдык топтордун арасында жарандык маданияттуулугуна таянып мамиле жасоого үйрөтүп жетишкен болсо, тиешелүү кырдаалдарда анын этикалык искусство экендиги аныкталат. Адабият сабагынан алган билим коомдо чагылдырылган жалпы атуулдук мамилелерде өзүнүн өзгөчөлүктөрүн көрсөтүп, ыгы келген жерде кыргыздын жаштары жөнүндө пикир түзүп турган болсо, орто мектептин 10-жана 11-класстын окуучуларына кыргыз адабиятын окутууда этнопедагогиканын ролу өзүнүн милдетин жеткиликтүү аткарганын түшүндүрө алат. Ырас, окуу процессинде ал толук ийгиликке жетүү үчүн орто мектептин 10-жана 11-класстын окуучуларына кыргыз адабиятын этнопе-

дагогикалык негизде окутуунун иш планын түзүп, анда эл өзү калыптандырган дидактиканын ролун көрсөтүү менен окуу планындагы адабий чыгармалардын көркөм-эстетикалык мүмкүнчүлүгүнө жараша мазмундук тилкелерге бөлүп, анда жаңы сунушталган билим берүү стандарттагы иш-билги (компетенция) көндүмдөрүнө ээ кылчу жол-жобону камтуу зарылдыгы турат.

Жогорку класстын окуучуларына кыргыз адабиятын окутууда этнопедагогиканын ролу өтүлүп жаткан предметтеги темалардын негизги өзөгүн түзгөн түшүнүктөрдү элдин учурдагы жашоо-турмушу менен түздөн-түз катышы бар көйгөйлөргө топтоп, андан окуу программасында сунушталган чыгармалардын мазмуну көтөрө алчу көркөм-эстетикалык тилкелерди бөлүп чыгуу – бул предметти кандай шартта болбосун турмуш чындыгы менен байланыштырып, окуучуларга белгилүү бир көркөм-эстетикалык дөөлөттөрдүн мазмунун түшүндүрүүгө мүмкүн болгон бөлүмчөлөрдү түзүү, б. а. окуучулар сабакта жана өздөрү үйдөн окуп-үйрөнүүчү окуу материалдарын деңгээлдерге бөлүп жайгаштыруучу иш чараларды иштеп чыгууда көрүнөт. Кыргыз адабиятын окутуу инсанга багыттап окутуу парадигмасын жетекчиликке алышы зарыл болгондуктан, окуу материалын мындай иш планына жайгаштырууда жергиликтүү шартка ылайык окуучулар сөзсүз билүүгө тийиш жөндөмдөрдү алардын социалдык керектөөсүнө негизделүү менен түзүү орто мектептин 10- жана 11-класстын окуучуларына этнопедагогиканын ролунда адабий жанрлардын табиятын бөлүп чыгууга жана көркөм-эстетикалык табиттин ырааттуу калыптануусуна кызмат көрсөтө алат. Учурда өлкө боюнча кыргыз адабиятын окутууну бирдей мазмунда уюштурууга болбойт, анткени азыр айыл менен шаардын балдарынын ортосунда коомдук-маданий керектөөгө болгон мамиле кескин айырмаланып, шаардык окуучуларга кыргыздын этномаданиятына таандык иш-билгилерди (компетенцияларды) үйрөтүү өтө эле кыйын болуп барат. Эгер аларга айылдык окуучулардай мамиле кыла турган болсок, анда алар өз элинин улуттук адабиятында иштелип чыккан көркөм-эстетикалык дөөлөттөрдүн нарк-касилини түшүнбөй, кадыр-баркын билбей, окуган чыгармасы кандай маани берип жатканын туюна албай, сөз кудуретинин баасын сезбей, адабий каармандан алчу тарбияны өз деңгээлинде өздөштүрө албай[3], ал тургай өз ара сүйлөшүүдө керектелүүчү тексттин структурасындагы көркөм сөз каражаттарын пайдалануу боюнча шаардык окуучулардын иш-билгилери (компетенциялары) өз деңгээлинде калыптанбай калышы мүмкүн. Бул кыргыз адабияты боюнча сапаттуу билим берүүнү уюштурууга тоскоол болоору бышык. Ошондуктан кыргыз адабияты предметин орто мектептин 10- жана 11-класстын окуучуларына кыргыз адабиятын этнопедагогикалык негизде окутуу адабий чыгармаларды адабий-эстетикалык жактан таанып-билүүнүн ролун арттырып, анын идеялык мазмунунда камтылган түрдүү адабий дөөлөттөрдү аныктоонун критерийлерин түзүүгө да маанилүү кызмат кылып берет. Маселен, мектеп окуучулары турмуштун өзүн жаңыдан таанып-үйрөнүп жаткан соң аларда жакшы менен жаманды ажыратууга биринчи кезекте айлана-чөйрөсүндөгү жашоо-турмуш, андагы ар кыл адамдар, алардын чөйрөгө болгон мамилеси, өз ара пикирлешүүсүндө айтылган көз караштары, үй-бүлөлүк, тууганчылык жана айылдаштык кызматташуулар, ж. б. пайда болгон таасирлер менен өз оюн түптөй алган ма-

алда алар көркөм чыгарманын сюжетин окуп чыкканда окурмандык пикирге жогорудай айтылгандардын ролу чоң экени баарыбызга белгилүү.

Айрым мугалимдер адабий чыгарманы талдоо учурунда балдарга тигил же бул жанрдын өзгөчө белгилерин конкреттүү бир чыгарманын мисалында көрсөтүп берүүдө искусствонун түрү катары окутууга басым жасашкандыктан, аны бир окуучуга жеткирүүдө кыйналышат. Анткени көпчүлүк окуучуларда адабий чыгарманы эстетикалык жактан анализдөөгө мүмкүн болгон билимдин жетишсиздиги – образдуулук менен берилген ойлорду, эмоционалдуу-экспрессивдүү баяндоо каражаттарын, шарттуу кабыл алууга негизделген сүрөттөөлөрдү, адам жашоосун ар кандай деңгээлде чагылдырган түшүнүктүн көп жактуулугу, көркөмдөштүрүүнүн түрдүү баскычта берилиши сыяктуу маселелерге жооп табууда кыйынчылык жаратат. Ал эми көркөм адабиятты искусствонун бир түрү катарында үйрөтүүнү каалаган мугалимдер көркөм чыгарманын түрүн, жанрдык өзгөчөлүгүн, сөз өнөрү жөнүндө түшүнүгүн аныктамалардын негизинде айтып берүү менен чектелишип, андан ары окуучулар өздөрү улап кетүүгө ыңгайлуу шарт жетишсиз болуп, образдуулукка таянган сөз өнөрүнүн “жолу уланбай” жатканы[4] байкалат. Бишкек шаарындагы мектептерде чанда бир окуучу көркөм адабиятта ойдун көп маанилүү боло турганын, ал маанилер ойдун учугун улай билген окурмандын элестөө мүмкүнчүлүгүнө жараша маалымат берип, андагы идеяны ар ким ички туюмуна ылайык башкаларга чечмелеп бериши ыктымал экендигин сезип өз пикирин ошого таяп айтпаса, көптөгөн окуучулар окуу китеби менен чектелишет. Мындай шартта адабий чыгарманын турмуш менен өтмө катар ассоциацияланган байланышын, ага негизделген автордук философияны, типтүү образдардын вариативдүү аракетин, ал аракеттерди камтыган сюжетти, андагы окуялардын эстетикалык маңызын, сүрөткердин чеберчилиги аркылуу эл ичинде түмөн түйшүктүү жашоодон нравалык идеалдардын мазмунун аныктоочу татаал кырдаалдарды окуп түшүнүү керек болсо, андай иш-билги (компетенция) шаардык окуучуларда болбой жатышы алардын турмушка даяр эместигин көрсөтүп, орто мектептин 10- жана 11-класстын окуучуларына кыргыз адабиятын окутуу этнопедагогиканын ролу маанилүү орунда турганын ачыкка чыгарат. Ал окуучулар көптөгөн жерде кыргыздар менен байланышып жаткандан кийин түрдүү коммуникативдүү аракеттерде образдуу айтылган сөздүн көп маанилеринин арасынан кайсы мазмунда экенин ажырата билүүсү[5], өтмө, какшык, такмаза, шылдың, куйкум, тамаша, сыяктуу маанисин түшүнүү жана инсандык аброюна баа берүү деңгээлинде кеп болгон кырдаалды айырмалоосу, ортодогу кепке кошулуп, зарыл болгон шартта маанисине карай толуктоосу же күчөгүүсү, тамашаны жиреп андан ары ойду байытуусу сымал психологиялык-эмоционалдуу жагдайда жол тапкан иш-билгини (компетенцияны) да кыргыз адабиятынан башка бир дагы предмет калыптандыра албайт.

Билим берүүдөгү мындай мазмунду адабият сабагы адабий-теориялык түшүнүктөргө негизделген шартта жөнгө сала албайт. Ошондуктан көркөм чыгарманы үйрөтүүдө орто мектептин 10- жана 11-класстын окуучуларына кыргыз адабиятын этнопедагогикалык негизде окутуу адабий чыгарманы таанып-билүүгө тиешелүү кайсы маселени көтөрбөсүн предмет катары адам жана

анын турмушун алып, үйрөнчү маселе көркөм чындыкка таянып түзүлгөн эл үчүн маанилүү проблемадан чыгып, калктын арманы, кыял-сезими, кетирген кемчилиги менен жетишкен ийгилиги, бүтпөс түйшүгү менен аны билүүгө жардамдашкан автордун философиясынан куралган көркөм-образдуу каражат катары [6] түшүндүрүү максатын көздөйт. Кыргыз адабияты сабагында ушул ыңгайдан мамиле этүү өнүктүрүлсө, окуучулардын көз караштары түрдүү болгону менен көркөм адабият эл турмушу экенин билип, анда өз орду болушу керектигин сезип, жашоосунун атрибуту катары маданиятка артыкчылык берип, ага таандык адабий чыгармаларды өз ара салыштыруу, талдоо көндүмдөрүнө ээ болуу үчүн ички кызыкчылык жогорулайт болчу. [7]

Адабияттар

1. Муратов А. Кыргыз эл педагогикасы: табияты,

таралышы жана тарыхы. 1-китеп. – Б.: 2011, 8-бет.

2. Рахимова М.Р., Панкова Т.В. Кыргызская народная педагогика. – Б.: 1993.

3. Калдыбаева А. Калык Акыевдин чыгармаларынын тарбиялык мааниси. – Б.: 1994.

4. Алимбеков А. Кыргыз этнопедагогикасы. – Б.: 1997., Кыргыз элинин билим берүү салттары. – Б.: 2001.

5. Рысбаев С. Кыргыз балдар фольклорунун педагогикасы. – Б.: 2006. – 364 б.

6. Кыдыралиев К. Этнопедагогика – улуттук нуктагы таанып-билүүнүн жана тарбиялоонун булагы. – Б.: 2010 – 488 б.

7. Кенжешев К. Д. Этнопедагогика жана жогорку класстарда кыргыз адабияты сабагы. / Кенжешев К. // БМУ жарчысы, 2021. - №4 (58), - 35-б.

УДК: 37.013:528.942

DOI: 10.35254/bhu/2022.60.30

Кенжешев К. Д.,

К. Карасаев атындагы БМУ

ЭТНОПЕДАГОГИКА ЖАНА ЖОГОРКУ КЛАССТАРДА АДАБИЙ ЧЫГАРМАЛАРДЫ ТАЛДООНУ ИНСАНГА БАГЫТТОО

Кыскача мазмуну

Орто мектептердин жогорку класстарынын окуучуларына кыргыз адабияты сабагы инсанга багытталып окутулууга тийиши. Аны бул багытта окутуу бир нече компетенцияны калыптандырууга милдеттендирилет. Ага тиешелүү болгон маселелерди чечүү үчүн адабий чыгармага талдоо жумуштарынын мазмуну, этнопедагогикалык билим жана тарбия берүүнүн мааниси макалада каралат. Этнопедагогика менен болгон байланышы чыгармага анализ берүү учурунда кандай болушу керектиги мамлекеттик жана предметтик стандарттардын мазмунунда ачыкталат. Проблеманы кыргыз адабий чыгармалары менен байланыштырууда кандай кырдаалдар эске алынышы сабакта жасалчу жумуштар бирге талданат. Адабий чыгармаларга туура талдоо жүргүзүлсө, окуучуларга этнопедагогикалык жактан тарбия берүүнүн деңгээли көтөрө турганы айтылат. Кыргыз адабияты сабактарынын илимий-методикалык жактан иштелиши окуучуларга этнопедагогикалык мазмунда билимдин коомдук-социалдык маселеси экени айкындалат.

Түйүндүү сөздөр: адабият сабагы, элдик педагогика, этнопедагогикалык билим берүү, этномаданий түшүнүктөр, жогорку класстын маданий компетенциялары, социалдык-инсандык компетенциялары, мамлекеттик стандарт, предметтик стандарт, окуу планы.

ЭТНОПЕДАГОГИКА И ЛИЧНОСТНО-ОРИЕНТИРОВАННЫЙ ПОДХОД АНАЛИЗА ЛИТЕРАТУРНЫХ ПРОИЗВЕДЕНИЙ В СТАРШИХ КЛАССАХ

Аннотация

Кыргызская литература должна преподаваться старшеклассникам с использованием личностно-ориентированного подхода. Преподавание ее в этом направлении требует развития ряда компетенций. В статье рассматривается содержание аналитической работы над литературным произведением, значение этнопедагогического образования и воспитания для решения соответствующих вопросов.

Связь с этнопедагогикой выявляется в содержании государственных и предметных стандартов при анализе работы. Работа урока анализируется вместе с обстоятельствами, которые учитываются при связи проблемы с